

Милица В. Ђуковић¹

Институт за књижевност и уметност
Београд

БЕЛЕШКА О БЕЛЕШКАМА: УНУТРАШЊЕ ВЕЗЕ И „СПАС ОД ЗАБОРАВА“

(Зорица Хаџић, *Белешке на мартинама: о скрајнућим књижевноисторијским изворима*, Београд: Институт Гоша, 2015, 215 стр.)

За разлику од књига *Историја једне самоће. Поезија и проза Данице Марковић* (2007) и *Тиха христјанишћа Милете Јакшића* (2012), које су биле посвећене анализи књижевноуметничког стваралаштва једног писца / једне књижевнице (Данице Марковић, односно Милете Јакшића), трећа ауторска монографија историчарке српске књижевности Зорице Хаџић посвећена је анализи текстова публикованих у периодици, односно изучавању приватних докумената (пре свега писама и бележница) већег броја српских књижевника, уредника и еминентних културних прегалаца XIX и XX века, те су, тако, у „регистру имена“ *Бележака на мартинама* заступљене личности попут Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића, Војислава Илића, Милете Јакшића, Тихомира Остојића, Милана Савића, Милана Шевића, Васе Стајића и Милана Кашанина. Ипак, на супрот овој лако уочљивој дистинкцији, неопходно је напоменути како трећу ауторску монографију Зорице Хаџић са првим два књигама ове ауторке повезују значајније сличности, уочљиве на плану метода / приступа и избора проучаване грађе. Тако, као што је публиковању књига о Даници Марковић и Милети Јакшићу претходило приређивање поезије, прозе, драме, дневничких забележака и преписке ових аутора, тако је објављивању монографије *Белешке на мартинама: о скрајнућим књижевноисторијским изворима*, сачињеној од књижевноисторијских студија, есеја и приређене грађе, претходио обиман, пажљив и за српску науку о књижевности више него драгоцен рад на приређивању сегмената опуса (расутих по периодици или сачуваних у рукописној оставштини, самим тим, непознатих и непроучених) Јована Јовановића Змаја (*Ошворена писма Јована Јовановића Змаја (Невен 1880–1904)*), Војислава Илића (репрезентативни избор, за *Анџолоџијску едицију десет векова српске књижевности*), Милана Савића (*Прилике из мога живота; Лаза Костић; Наши стари*, све три у коауторству са Миљивојем Ненином) и Милана Шевића (*О нашим људима великим и малим – ане-*

1 tiskicvet38@gmail.com

гооше и сећања; Дневници, књиџа прва; Дневници, књиџа друга; Од Кишја-ноша до Змаја). У условима систем(ат)ске маргинализације озбиљних књижевноисторијских истраживања (њиховог вредносног омаловажавања и дискредитовања, посредством неадекватног начина вредновања научних резултата), доследно опредељење Зорице Хаџић за студиозан приступ запостављеној (архивској и периодичкој) грађи и занемареним а значајним ауторима, указује се као редак (а преко потребан) пример научне самосвести и одговорног односа према „нашим старима“, њиховим „занимљивим причама и белешкама“, писмима, картама, записима; њиховим сукобима и помирењима, љубавима и последњим данима, свакодневици и пресудним егзистенцијалним тренуцима, њиховом времену и књижевним делима, првим литерарним (п)окушајима, потоњим (с)поменима и трајним споменицима. Књижевноисторијски „заноси и пркоси“ ове изузетно посвећене историчарке књижевности и њена истрајна залагања за „спас од заборава“ (верзија наслова књиге *О нашим људима великим и малим*, од које је Милан Шевић одустао) вредних сегмената српске књижевне и културне прошлости, начинили су Зорицу Хаџић једним од најбољих познавалаца опусâ појединих писаца (попут Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића, Милете Јакшића и Милана Савића), или, пак, јединим историчаром књижевности који, у садашњем тренутку, упознаје јавност са научним радом скрајнутог „историчар[а], професор[а] универзитета и педагог[а] из угледне новосадске фамилије“ Милана Шевића.

Увођење лика Милана Шевића (али и Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића) у сâм наслов монографије *Белешке на маргинама: о скрајнутим књижевноисторијским изворима*, посредством игре речима и алузивним упућивањем на студију „Белешке Милана Шевића на маргинама Костићеве *Књиџе о Змају*“, на непосредан начин разоткрива како комплекс „грађе“ која је у фокусу испитивања (рукописне забелешке и други „скрајнути извори“), тако и „програмско“ опредељење за бављење мање познатим (оним изван најужег канона) писцима, историчарима књижевности и књижевним критичарима, али уједно и труд око изналажења „унутрашњих веза“, којима би се чињенице једне књижевности дале повезати у континуирану нит књижевноисторијске фабулације, што је као циљ истакнуто избором пасуса из расправе Тихомира Остојића за епиграф целокупне монографије. Иако је у трима студијама („Белешке Милана Шевића на маргинама Костићеве *Књиџе о Змају*“, „Мали велики људи Милана Шевића“ и „Записи и анегодте Милана Шевића о Змају“) већ у наслову присутан Милан Шевић и иако је Шевић један од главних „јунака“ *Бележака на маргинама*, ипак се, подједнако значајним, у овој књизи, указују и прилике из (јавног, књижевног и приватног) живота Милана Савића.

Почевши од корица књиге, на које је утиснут Савићев препис (из монографије *Лаза Костић*) Костићевог писма Антонију Хаџићу „Цетиње, на Тројичин дан 88“ (које је, као последње, донето у тексту „Не-

позната писма Лазе Костића Антонију Тони Хаџићу“), затим епиграфа, за који је изабран део расправе Тихомира Остојића „Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић на основу писама и других извора“, објављене у *Лешојису Маџице српске* 1908. године, а настале, како сазнајемо из текста „Трагови о сукобима и помирењу Милана Савића и Тихомира Остојића“, на подстицај Милана Савића, преко указивања на Савићево књижевнокритичко умеће правовремене процене вредности уметничких остварења (Савић је први, текстом „Поезија Војислава Ј. Илића“, објављеним у *Сиражилову* 1886. године, „топло поздравио песничке првенце Војислава Илића, и то у време док наш песник није имао објављену збирку“, те је, стога, с правом, један део студије „Први творци споменика Војиславу“ посвећен Савићу и насловљен „Милан Савић и Војислав Илић“; исто тако, Савић ће, према увидима Милана Кашанина, бити уз Лазу Костића и „кад га је сав свет напустио“ и залагаће се да Матица српска штампа Костићеве сабране песме, чиме је Савић „судио о његовој књижевној личности и о његовој поезији разумније од већине савремених књижевних критичара“, као што ће Савић 1895. године благодоклоно гледати на љубавну поезију тада младог богослова Милете Јакшића и храбрити га да своја дела потпише „пуним“, а не „лажним именом“, о чему Зорица Хаџић пише у тексту „Стихови о веселом животу карловачких богослова“, до оцртавања лика Милана Савића као искреног пријатеља Лазе Костића, који ће (са Миланом Шевићем) бити уз Костића у његовим последњим данима у Бечу („О последњим данима и смрти Лазе Костића“), граду у који је Костић приспео да би са Савићем „шврљао“, а увече ишао у „Грчки пајзл’ на плзенско пиво“, а у којем ће га на опелу у Währinger Friedhof-у Савић испратити, све до сведочења Илије Огњановића Абуказема и Милана Шевића како су за своје књиге *Занимљиве приче и белешке из живота знаменићих Срба* и *О нашим људима великим и малим* одређене приче и анегдоте чули управо од Савића („Мали велики људи Милана Шевића“), закључно са текстовима у целости посвећеним Милану Савићу (његовом бурном односу разилажења и мирена са Тихомиром Остојићем „Трагови о сукобима и помирењу Милана Савића и Тихомира Остојића“, односно о несавесном „приређивању“ Савићеве библиографије „Божидар Ковачевић и књижевно дело Милана Савића“) читаоцима монографије Зорице Хаџић пружена је прилика да упознају разностране аспекте лика и дела овог секретара Матице српске и уредника *Лешојису Маџице српске*.

У мањој мери од лика Милана Савића, али ипак као константа у монографији Зорице Хаџић, присутно је и *Бранково коло*. Од уводне, прегледне студије „*Бранково коло* о Бранку Радичевћу“, у којој се као заслужан за Бранков „спас од заборава“ указује власник и први уредник овог листа Павле Марковић Адамов, преко записа Милана Шевића о Змајевим *Прозаидама*, *Снохвајшицама* и другим песмама, објављеним претежно у *Бранковом колу* (стр. 108), као и о прозаиди „Селумила“, послатој *Бранковом колу* (стр. 118), те података (из Милетине бележни-

це) о Костићевој подршци Милети Јакшићу (након негативне критике Љубомира Недића) и његовом искреном честитању млађем песнику на песни „Христос на путу“ (поднасловљеној „Легенда“), објављеној у *Бранковом колу* 1906. године (стр. 132), све до дневничке забелешке Милана Шевића, једног од говорника на сахрани Лазе Костића, о слању свог текста некролога Костићу управо *Бранковом колу* (стр. 164), *Бранково коло* (барем оно до 1907. године и Адамовљеве смрти) представљено је као агенс књижевног и културног живота српског народа и као значајан фактор очувања успомене на лик и дело Бранка Радичевића.

Пишући о „круни рада Милана Савића на пољу историје књижевности“, тј. о Савићевој монографији о Лази Костићу, Зорица Хаџић примећује како је објављена књига заправо први део, док би планирани други део Савићеве монографије имао наслов *Из младости Лазе Костића* и састојао би се из поглавља „1. Лазина писма Тони Хаџићу од 1860–1866, 2. Лазина писма Новаку Радонићу од 1862–1863, 3. Лазине бележнице из тог доба и 4. Први напис *Максима Црнјевића*“ (стр. 138). Занимљиво је да између монографија Милана Савића и Зорице Хаџић постоји сличност (свакако ненамерна и ничим сугерисана), будући да су и *Белешке на мартинама* подељене такође у два дела, те да су у другом делу књиге донета непозната писма Лазе Костића Антонију Хаџићу, изводи из бележница Милана Шевића и Милете Јакшића, док би наслов „Из младости...“ био адекватан управо за овај други део монографије Зорице Хаџић, који је уоквирен текстовима о младом Милану Шевићу (запис „Молитва једнога дечака“, у којем се деветогодишње дете, након смрти Косте Трифковића, моли Богу да сачува „бар Змаја Јовановића“, заправо представља Шевићев аутобиографски запис, који је Зорици Хаџић послужио као мотивација да предговор књизи *Од Кишјаноша до Змаја* наслови – „Сачувати Змај Јовановића“), односно о младом и бујном Милану Кашанину, који је са својим учитељем (тада у заробљеништву) Васом Стајићем комуницирао посредством писама у којима се исповедао „о својим литерарним узорима, започетим књижевним и филозофским радовима и скицама, пријатељима, прочитаној лектури, докторату који је намеравао да напише...“ (стр. 169), при чему младост овде поприма поетичка и периодизацијска (дакле, књижевност-историјска) обележја, јер „Полет којим одишу Кашанинова писма као да је најављивао преврат који ће у књижевности и култури уследити по окончању рата“ (стр. 169).

Сачињена од текстова насталих у периоду од 2007. до 2014. године, а претходно (како је ауторка прецизно навела) већ објављених, претежно у периодичним публикацијама (највише у *Летопису Матице српске*, али и у часопису *Дейинство* и *Годишњаку Филозофској факултета у Новом Саду*), у зборницима научних радова (*Јован Јовановић Змај, зборник радова; Фрушка гора у књижевности, зборник радова; Бранко Радичевић, зборник радова*), али и у виду предговора приређеним књигама (Милана Шевића и Војислава Илића), са додатком (у овој књизи

први пут објављеним) студије и приређених писама („Преписка Васе Стајића и Милана Кашанина или разговор са сутрашњом српском књижевношћу“), монографија *Белешке на маринама: о скрајнутим књижевносторијским изворима* Зорице Хаџић спасила је од заборава многе околности из интимног, али и књижевног живота српских писаца, историчара књижевности и књижевних критичара XIX и XX века, као што је, уједно, указала на значај писама, дневника, мемоара, аутобиографија и других докумената за реконструкцију унутрашњих веза (књижевне) прошлости. Трећом ауторском монографијом Зорица Хаџић уврстила се у ред „твораца споменика“ личностима попут Милете Јакшића, Милана Савића, Милана Шевића (али и Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића и Војислава Илића), али оних твораца савићевског кова који могу „данас с поносом погледати на свој плодни и многоструки рад за толико година...“ (стр. 93) и чији „говор (до сада урађених) ствари“ надилази све пролазне схеме вредновања, предајући резултате научног рада сутрашњици књижевности српске.

Примљен: 13. јуна 2016.

Прихваћен за штампу јуна 2016.